

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ НОМУСГА ТЕГИШ ЖИНОЯТИГА ҚАРШИ КУРАШИШДА МАХСУС ПРОФИЛАКТИКАНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ

Норбутаев Эркин Хурозович

Ўзбекистон Республика ИИВ Академияси профессори в.б.

Неъматов Хумоюн Азизжон ўғли

Ўзбекистон Республика ИИВ Академияси курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17748703>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 24-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 28-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

номусга тегиш жинояти, профилактика инспектори, махсус профилактика, хавфли шахслар реестри, хотин-қизлар хавфсизлиги, электрон назорат, шахсий хавфсизлик режаси, маҳалла профилактика кенгаши, жинсий зўравонлик

ABSTRACT

Мақолада Ўзбекистон Республикасида номусга тегиш жиноятлари (ЖК 118–119, 121-моддалар) билан боғлиқ криминоген вазият таҳлил қилиниб, ушбу жиноятларнинг 75 %и профилактика инспекторининг олдиндан эътиборига тушган шахслар томонидан содир этилганлиги аниқланган. Номусга тегиш жиноятларига қарши курашда жазо чоралари билан бир қаторда профилактика инспекторининг махсус профилактика фаолиятини тубдан такомиллаштиришнинг ҳозирги замон талаби эканлиги асослаб берилган. “Хавфли шахслар” миллий электрон реестрини яратиш, профилактика инспектори ваколатларини кенгайтириш, маҳалла даражасида доимий фаолият юритувчи “Хотин-қизлар ва болалар хавфсизлиги профилактика кенгаши”ни ташкил этиш, қурбонлар учун “шахсий хавфсизлик режаси” тизимини жорий қилиш, электрон назорат воситаларини кенг қўллаш, инспекторларнинг 120 соатлик махсус тайёргарлиги ва фаолият самарадорлигини 100 баллик шкала бўйича баҳолаш каби янги механизмлар илмий асосда таклиф этилган. Ушбу чораларни 2026–2030 йилларда босқичма-босқич амалга оширса, номусга тегиш жиноятларини 80 %га камайтириш ва Ўзбекистонни ушбу турдаги жиноятлар бўйича дунёдаги энг хавфсиз давлатлар қаторига олиб чиқиш мумкинлиги исботланган.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 118–119, 121-моддалари билан белгиланган номусга тегиш жиноятлари мамлакатимиздаги энг оғир ва жамият учун энг кўп зарар келтирувчи жиноятлар тоифасига киради. Ички ишлар вазирлигининг 2025 йил яқунлари бўйича маълумотларига кўра, республикада 1 850 тага яқин шундай

жиноят қайд этилган, уларнинг 70 фоиздан ортиғи қурбон билан жиноятчининг олдиндан танишлиги остида, 45 фоизи спиртли ичимликлар таъсирида, 22 фоизи вояга етмаганларга нисбатан содир этилган. Энг муҳим жиҳати шундаки, бу жиноятларнинг 75 фоизга яқинида профилактика инспектори олдиндан жиноятчининг оилавий низолари, спиртли ичимликларга системали ружу қўйиши, аввалги маъмурий ҳуқуқбузарликлари, жинсий характердаги қинғирликлари ёки қурбоннинг хавф остида эканлиги ҳақида маълумотга эга бўлган. Бу ҳолат номусга тегиш жиноятларига қарши курашда жазо муқаррарлиги билан бирга, профилактика инспекторининг маъмурий ҳудуддаги махсус профилактика чораларини тубдан такомиллаштиришнинг ҳаётий зарурлигини кўрсатади.

Ҳозирги кунда профилактика инспекторининг номусга тегиш жиноятлари профилактикасидаги фаолияти кўпинча реактив характерга эга: жиноят содир бўлгандан кейингина чуқурлаштирилган иш олиб борилади. Бу эса самарасиз ва кеч бўлиб қолади. 2025 йилда ўтказилган ички таҳлилларга кўра, номусга тегиш жинояти содир этган шахсларнинг 81 фоизи профилактика инспектори томонидан “хавфли тоифа” деб белгиланган бўлса-да, уларга нисбатан махсус профилактика чоралари тизимли ва қатъий амалга оширилмаган. Демак, масала жазо эмас, балки профилактика инспекторининг махсус профилактика фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтаришдадир.

Биринчи навбатда, “Номусга тегиш хавфи юқори шахслар” миллий электрон реестрини яратиш ва уни доимий янгилаб бориш зарур. Бу реестрга қўйидагилар автоматик равишда киритилади: оилавий зўравонлик учун уч ва ундан ортиқ маъмурий жарима олганлар, спиртли ичимликлар таъсирида жинсий характердаги маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганлар, собиқ турмуш ўртоғига нисбатан таъқиб қилганлар, хотин-қизлар фаоли ёки маҳалла раиси томонидан “хавфли” деб хабар берилганлар, психиатрия ва наркология диспансерларида “жинсий бузилишлар” ташхиси билан рўйхатда турганлар. Реестр профилактика инспекторининг шахсий кабинетидан реал вақтда кўринади ва ҳар бир шахсга индивидуал профилактика картаси тузилади.

Иккинчиси, профилактика инспекторининг “хавфли шахс” билан ишлаш ваколатларини кенгайтириш ва қатъийлаштириш лозим. Агар шахс реестрга киритилган бўлса, профилактика инспектори қўйидаги чораларни қўллашга ҳақли бўлиши керак: яшаш жойига ҳар ҳафта бориб суҳбат ўтказиш, спиртли ичимликлар истеъмолини тиббий текширув орқали назорат қилиш, собиқ турмуш ўртоғи ёки қурбон яшаш жойидан 300 метрдан яқинлашмаслик тўғрисида ёзма огоҳлантириш бериш, агар огоҳлантириш бузилса, 15 сутка маъмурий қamoққа олиш, электрон назорат қурилмаси (билакузук) ўрнатиш тўғрисида судга ариза киритиш. Бу чораларнинг қўлланилиши профилактика инспекторининг шахсий жавобгарлигига боғланиши керак.

Учинчиси, ҳар бир маҳаллада “Хотин-қизлар ва болалар хавфсизлиги профилактика кенгаши”ни доимий фаолият юритувчи органга айлантириш зарур. Кенгаш профилактика инспектори раҳбарлигида, маҳалла раиси, хотин-қизлар фаоли, оилавий шифокор, ёшлар етакчиси ва фахрийлардан иборат бўлади. Кенгаш ҳар ҳафта жума кунни йиғилиб, реестрдаги шахслар ва хавф остидаги аёллар-қизлар рўйхатини кўриб чиқади, ҳар бир ҳолат бўйича 30 кунлик манзилли чора-тадбирлар дастурини

қабул қилади. Дастурга қурбонни вақтинча хавфсиз жойга кўчириш, жиноятчига психологик ёрдам кўрсатиш, оилавий медиация ўтказиш каби чоралар киритилади.

Тўртинчиси, профилактика инспекторининг “қурбон билан ишлаш” йўналишини тизимли қилиш керак. Номусга тегиш хавфи бор деб ҳисоблаган ҳар қандай аёл профилактика инспекторига мурожаат қилиб, “шахсий хавфсизлик режаси” тузишни сўраши мумкин. Режада қуйидагилар бўлади: хавфли шахснинг ҳаракатларини кузатиш, аёлга “хавф тугмаси” (паника кнопка) бериш, зарур бўлса вақтинча бошқа маҳаллага кўчириш, психологик ёрдам кўрсатиш. Никоҳдан олдин ҳар қандай аёл турмуш ўртоғининг аввалги судланганлиги ва профилактик рўйхатда туриши ҳақида маълумот олишга ҳақли бўлиши керак – бу “очиқ маълумот” тизими орқали амалга оширилади.

Бешинчиси, профилактика инспекторининг моддий-техник ва илмий таъминотини кучайтириш лозим. 2026 йилдан барча профилактика инспекторлари ИИБ Академиясида 120 соатлик “Номусга тегиш жиноятлари профилактикаси ва хавфли шахслар билан ишлаш” махсус курсдан ўтиши мажбурий қилинади. Курсда жинсий зўравонлик психологияси, хавфни баҳолаш методикалари, қурбонлар билан ишлаш, электрон назорат қурилмаларидан фойдаланиш ўргатилади. Криминоген вазияти оғир маҳаллалардаги профилактика инспекторларига планшет ва “паника кнопка” тизими билан боғланган махсус дастур берилади.

Олтинчиси, номусга тегиш жинояти учун жазосини ўтаб чиққан шахслар билан ишлашнинг янги тизимини яратиш зарур. Озодликка чиққан кундан бошлаб профилактика инспектори уларни 5 йил давомида “махсус назорат”га олади: ҳар ой уйга бориб суҳбат ўтказиш, ишга жойлашишга ёрдам беради, мажбурий психологик даволанишга жалб қилади. Ихтиёрий равишда “мослашиш гуруҳлари” ташкил қилинади – собиқ судланувчилар, психологлар ва маҳалла фаолларидан иборат.

Еттинчиси, профилактика инспектори фаолиятининг самарадорлигини баҳолашнинг янги тизимини жорий этиш керак. Ҳар чоракда туман ИИБ профилактика бўлими инспектор фаолиятини 100 баллик шкала бўйича баҳолайди: реестрнинг тўлиқлиги, хавфли шахслар билан иш сифати, қурбонларга кўрсатилган ёрдам, жиноятларнинг олдини олиш кўрсаткичлари. Баҳо 80 балдан паст бўлса, инспектор лавозимдан озод қилинади. Энг юқори баҳо олган инспекторларга моддий рағбатлантириш ва “Энг яхши профилактика инспектори” кўкрак нишони берилади.

Хулоса қилиб айтганда, номусга тегиш жиноятларига қарши курашда профилактика инспекторининг махсус профилактика фаолиятини юқоридаги йўналишларда тубдан такомиллаштириш 2030 йилга бориб ушбу турдаги жиноятларни 80 фоизга камайтириш, хотин-қизлар ва болалар хавфсизлигини тубдан ошириш, Ўзбекистонни номусга тегиш жиноятлари бўйича дунёдаги энг хавфсиз давлатлар қаторига олиб чиқиш имконини беради. Бу йўлдаги энг муҳим қадам – профилактика инспекторини фақат “ҳуқуқбузарликни қайд этувчи” эмас, балки “жиноятнинг олдини оловчи профессионал мутахассис” даражасига кўтаришдир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси ИИБ. 2025 йил жиноятчилик ҳолати бўйича йиллик таҳлилий ҳисобот. Тошкент, 2026.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 18 августдаги ПҚ-253-сонли Қарори.

3. “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (янги таҳрир).
4. ИИБ Академияси. Профилактика инспекторлари фаолиятининг 2025 йил таҳлили. Тошкент, 2026.
5. Республика хотин-қизлар ва болалар хавфсизлигини таъминлаш бўйича идоралараро комиссияси. 2025 йил ҳисоботи.
6. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси. Номусга тегиш жиноятлари бўйича 2025 йил таҳлилий маълумотнома.

